

Miért és hogyan tanulnak az angyalok?

Az angyalok *Az iskolák alapításának oka*
teremtéstörténet értelmezésében

OROSZ ISTVÁN

Szent Atanáz Görögkatolikus Hittudományi Főiskola /
St Athanasius Greek Catholic Theological Institute, Nyíregyháza (HU)
oroszistvanm@gmail.com

Title: *Why and How are the Angels Studying? The Angels in the Exegesis of the Creation in "The Cause of the Foundation of the Schools"*

Abstract: *At the end of the sixth and the beginning of the seventh century, the Cause of the Foundation of the Schools was written at the East Syriac School of Nisibis. Barḥadbešabba, the author of the Cause, was a member of the teaching staff at the school and explained the theological importance of learning for the students, almost as a liturgical act. In his argumentation, he drew heavily from the school's curriculum, focusing primarily on the reading of the Bible as a foundational source. Barḥadbešabba, while explaining the importance of study, commented on Genesis 1:1–31 as a reading lesson for spiritual beings, particularly for the angels. I intend to examine this narration, which has its roots in earlier ecclesiastical writers like Theodore of Mopsuestia and Narsai. My analysis of the passage on creation presented as a school for angels, I have worked with the first Hungarian translation of the text. The central questions of my study are: why and how do the angels study? What is the underlying theological conviction and purpose of Barḥadbešabba in presenting such a fictional narrative in an exegetical school? My study concludes that Barḥadbešabba's*

aim was to demonstrate the opportunity and obligation of intellectual beings to attain knowledge of God through the revelation provided by creation.

Keywords: *angels; school of Nisibis; creation; spiritual school.*

Bevezetés

A VI. században virágzó Niszibiszi Iskola (Niszibisz ma Nusaybin Törökországban, a szíriai határnál) egyik legfontosabb szöveg- emléke *Az iskolák alapításának oka*.¹ Addai Scher 1907-es kiadásában az Bet ‘Arbāyā-ból (Niszibisz központú, szászánida majd egyházi közigazgatási terület)² származó Barḥadbešabba-nak, Ḥalwan (a mai Irán területén, az iraki határ közelében) későbbi püspökének tulajdonítja.³ *Az iskolák alapításának oka* a keleti szír skolasztikus irodalomra jellemző *ok (eltā)* műfajba tartozik.⁴ A keleti szír ‘eltā-ba tartozó iratok liturgikus ünnepeket és hitélethez köthető cselekményeket, mint a böjtöt és az imádságot magyarázzák elsősorban teológiával foglalkozók számára. *Az iskolák alapításának oka* a tanulás teológiai jelentőségét és megalapozottságát magyarázza a Niszibiszi Iskola tanulóinak, a hit megélésének eseményei és cselekményei közé emelve azt. Barḥadbešabba érvelésében az Iskolában tanított filozófiai és exegetikai ismereteire és történetírássra támaszkodik, ezzel a tanulók buzdítása mellett az akadémiai programba is bevezeti őket. *Az iskolák alapításának oka* a tanulást az értelemmel rendelkező teremtmények feladataként határozza meg, amely által az Istentől kapott képességeik alapján és határain belül saját szabad akaratukból történő beleegyezéssel ismerhetik meg Őt, és tölthetik be helyüket a teremtet világban. Barḥadbešabba érdeklődésének középpontjában az ember tanulása áll, mivel azonban a tanulást, mint az értelmes teremtmények

¹ Barḥadbešabba 1907, 327–397.

² Harrak 2011.

³ Scher 1907, 321–323; modern reflexió a szerzőről: Becker 2008, 11–16.

⁴ A kiadásban és modern fordításban is elérhető ünnepeket tárgyaló *eltā*-k: Edesszai Tamás 2021a és 2021b; Edesszai Kürosz 1974b, 1974c, 1974d, 1974e, 1974f; Ḥenana 1911a; Isai 1911. A kiadásban és modern fordításban elérhető egyéb okok: Edesszai Kürosz 1974a; Išo’yahb 2022; Ḥenana 1911b.

tevékenységét jelöli meg, a „lehatárolt szellemi lényekkel”⁵, az angyalokkal is foglalkozik. Jelen tanulmányomban azt vizsgálom, hogyan helyezi el a szerző az angyalokat érvelésében, amelyben a teremtetést és a teremtetett világot mint Isten iskoláját értelmezi.⁶

Az angyalok iskolája, vagyis a „szellemi iskola”

Az iskolák alapításának okát a következő nagy egységekre oszthatjuk: bevezetés,⁷ filozófiai rész,⁸ exegetikai rész,⁹ történeti rész,¹⁰ a tanév felosztásának indoklása,¹¹ befejezés.¹² A filozófiai részben Barhadbešabba a teremtmények és elsősorban az ember megismerésének eredetét, lehetőségeit, határait és célját tárgyalja a késő antik filozófia elemeiből merítve.¹³ Az exegetikai részben pedig a Szentírás alapján veszi sorra, hogy hogyan tanítja és vezeti Isten a teremtményeket a teremtetésben és az üdvösségtörténetben mint iskolák sorozatában. Az iskolák sorozatában az első a „szellemi iskola” (*eskolā ruḥānāytā*), vagyis az angyalok iskolája, amelyben a szerző a teremtetést angyaloknak tartott kurzusként ábrázolja. Az angyalok szerepének vizsgálatához a tanulás fontossága melletti

⁵ Barhadbešabba 1907, 337.13–338.10.

⁶ Barhadbešabba teremtetéértelmezése mint az angyaloknak tartott oktatás keltette fel leginkább a kutatók figyelmét a mű történeti utalásai mellett: Theresia Haintahler *Az iskolák alapítása okának* teológiai dimenzióját előtérbe helyező cikkében az angyalokra vonatkozó részre is kitér: Hainthaler 2004, 175–192. Adam H. Becker Barhadbešabba és a korábbi szerzők, az Iskolában exegetikai tekintélynek számító Mopszuesztiai Theodórosz és a korábbi híres Iskola vezető Nárszáj kapcsolatát vizsgálva érinti a témát: Becker 2004, 113–125; Dimitrij Bumazhnov az angyaloknak tartott oktatás értelmezésében a filozófia tanításának exegetikai igazolását látja: Bumazhnov 2016, 177–204.

⁷ Barhadbešabba 1907, 327.1–333.7.

⁸ Barhadbešabba 1907, 333.8–348.3.

⁹ Barhadbešabba 1907, 348.4–375.4.

¹⁰ Barhadbešabba 1907, 375.5–393.3.

¹¹ Barhadbešabba 1907, 393.4–394.7.

¹² Barhadbešabba 1907, 394.8–397.5.

¹³ Becker 2006, 126–154; Perkams 2020, 49–76; Perkams 2021, 355–385.

érvelésben első lépésben az angyalokról szóló rész magyar fordítását közöljük:

Mivel a szellemi erők előrébb valók a teremtésben és kiválóbbak lényegük szerint, Isten tanítást adott nekik, hogy ne essenek abba a hibába, hogy túl sokat képzelnek magukról. Ezért Isten, mintegy érzékelhetetlen világosságból tekercset írt nekik teremtő ujjával, és ők parancsára hangosan felolvasták azt: *Legyen világosság, és lett világosság!* (Ter 1,3) Mivel pedig világos [értő/ értelmes] értelmük volt, azonnal megértették, hogy minden, ami lett, valaki által lett, és aki kormányoz, valaki más kormányzásából teszi ezt, ebből pedig pontosan felismerték, hogy akitől ezt a tiszteletreméltó természet [világosság] lett, teremtette őket is. Ezért mindannyian együtt, hallható hangon hálát adtak Teremtőjüknek, ahogyan Jób is mondja: *Mikor a hajnalcsillagot teremtettem, minden angyalaim fennhangon kiáltottak és dicséretemet zengték.* (Jób 38,7)

Ahogyan nekünk is gyakorlatunk, hogy miután megtanítottuk a gyermeknek az egyszerű betűket [az ábécéből], és ő azokat megismételte, összekapcsoljuk azokat egymással, és ezekből neveket alkotunk, amelyeket [a gyermek] szótagról szótagra olvas, így tanulva meg azokat [a neveket]. Ugyanígy tett az örök Tanító is: miután megismételtette velük [a világosság teremtését], aztán elrendezte [a betűket] az égbolt teremtésének nagy nevéhez, és felolvasta nekik, hogy megértsék, ő mindannyiuk Teremtője, és parancsait követve az Ő akaratát teljesítik. Mivel pedig éles elméjük voltak, gyorsan megkapták tanítását. Hat nap alatt adta át nekik a tökéletes tanítást: a vizek összegyűjtésében és a fák ültetésében, a csúszómászók formálásában, azután az állatok megteremtésében, a világító testek megkülönböztetésében, és a madarak [teremtésében], amíg megértette velük a tízes számot, majd végül megtanította nekik az ember teremtését is. Ettől kezdve rendelkezésükre bocsátotta a látható teremtést, hogy mint betűket állandó váltokozásukban leírva őket szótagról szótagra kiolvassák belőle a mindenség Teremtőjének és Gondviselőjének nevét. Majd útjukra engedte őket és megengedte nekik, hogy földön lévő tágas iskolájában tartózkodjanak. Rájuk bízta a szféránknál nagyobb eszközt, amely az égitesteket mozgatja, hogy abban állandóan örömeiket leljék, és ne ücsörögjenek hasztalan. Sebes szárnyakkal látta el őket, hogy gyorsan szálljanak a tágas ég szekeren, és hogy mint létrán gyorsan fel és alá szálljanak a menny

és a föld között. Szabad akaratot adott nekik, hogy mindent akaratuk szerint vigyenek végbe, megmutatva szeretetüket Mesterük iránt, értünk végzett szolgálatukban, ahogy Pál mondja: *Ők mindnyájan szolgáló lelkek, s azok szolgálatára küldték őket, akiknek az a hivatása, hogy örököljék az üdvösséget* (Zsid 1,14).

Egyikük azonban hanyag volt és nem az Isten által írt nevek szerint olvasta a táblát, és el is felejtette az ebben a könyvben [teremtés] elrejtett ismeretet és túl sokat képzelt magáról; illetve irigyelte kisebb testvére méltóságát, többi irigy testvérével együtt: „Miért nevezte ezt képének a Teremtő? Miért vagyok a szolgálatának igájához kötve, hogy haszontalansággal foglalkozzak, alárendelve neki én: lelki a testihez, erős a gyengéhez, könnyű a nehézhez?” Abban a pillanatban a bölcs Tanító erős csapásokkal ütötte, mivel azonban nem vetette alá magát a nevelésnek, elvette tőle hatalmát és letette rangjából, nagy erővel letaszította a mennyből a földre, a sötétség és por honába, ahol *az engedetlenség fiaiban munkálkodik* (Ef 2,2).

Gábor és Mihály háza társaikkal együtt pedig szorgalmas volt az olvasásban, és nem hanyagolták el az áldott tanulást, ezért [Isten] befogadta és kincstárnokaivá tette őket. Folytonosan előtte állnak és örvendeznek megjelenéseiben, ahogy Dániel is mondja: *ezerszer ezren álltak előtte és tízezerszer tízezren szolgálnak neki*. (Dán 7,10) Kilenc rendre osztotta őket, és kilenc rangot adott nekik. Bár mindannyiuknak egy a lényege (*usiyā*), egyeseket szeráfoknak teremtett, ami „megszentelőt” jelent, másokat őrzőknek [teremtett], mert folytonosan virrasztanak uralma előtt. Egyeseket keruboknak teremtett, ők viszik és ünnepélyesen szállítják isteni jelenlétét (*škintā*), amelyet tűzként öveznek, amely most és mindig erőteljesen ragyog le rájuk. Néhányukat uralmaknak a népek felett és másokat hatalmaknak a királyságok felett, másokat erőknak, mivel képesek teljesíteni parancsát, némelyeket pedig angyaloknak, amely küldöttet jelent. Megint másokat a trónok névvel tisztelt meg, amely méltóságuk nagyságát jelzi. Úgy tűnik, ők kapták a legnagyobb méltóságot mindannyiuk közül. Másokra pedig a fejedelemségek [szó] illik, mert kifejezi mindenek feletti hatalmukat. Röviden nincs közöttük olyan, akit ne tisztelt volna meg valamiképpen tanulásának jutalmául. Így vezette Isten a szellemi iskolát.¹⁴

¹⁴ Barḥadbešabba 1907, 348.4–352.4.

Barḥadbešabba elbeszélése első olvasásra az Iskolában folyó oktatás fontosságának erőltetett igazolásának tűnhet, amelyben a hétköznapi gyakorlatához keres a szerző párhuzamot már a teremtés aktusában is. A következőkben igyekszünk bemutatni, hogy Barḥadbešabba valójában nem az iskolai gyakorlatnak keres üdvösségtörténeti magyarázatot, hanem az angyalok esetében is a tanításról mint a kinyilatkoztatás megismerésének cselekményéről – amelyen üdvösség vagy kárhozat, beteljesedés vagy bukás múlhat – ad magyarázatot hallgatóinak, a hallgatói számára jól ismert hétköznapi fogalmakon keresztül.

A teremtés mint angyaloknak szóló tanítás a korábbi forrásokban

A tanulás mint a kinyilatkoztatás megismerésének folyamata és a teremtés mint angyaloknak szóló tanítás értelmezése az Iskolához kapcsolódó korábbi szerzőknél is megfigyelhető.

Az *iskolák alapításának oka* Mopszuesztiai Theodóroszt mint a szentírásmagyarázat neves képviselőjét, követendő tekintélyt mutatja be az iskola történeti háttérének bemutatásakor.¹⁵ Theodórosz *Teremtés könyvéhez írt kommentárjának* szír nyelvű fordításából fennmaradt töredékben megfigyelhetjük, hogy Theodórosz értelmezésében a szó megjelenése a teremtés aktusában két részre osztja az *ex nihilo* teremtést.¹⁶ A teremtés két részre osztását a Ter 1,3 ihlette, amikor is a világosság teremtésénél az ég és a föld teremtésével ellentétben megjelenik Isten szava: „És Isten szólt legyen világosság” (Ter 1,3). Nézzük, hogyan értelmezi Theodórosz a teremtés két szakasza közötti különbséget:

Az áldott Mózes nem állítja: „*mondta Isten*”, hanem egyszerűen csak azt: „Kezdetben teremtette Isten az eget és a földet” (Ter 1,1–3). Hiszen Ő egyedül csakis akaratával teremtette ezeket, és nem használt szót,

¹⁵ Barḥadbešabba 1907, 378.4–379.15; Becker 2006, 113–125.

¹⁶ Mopszuesztiai Theodórosz 1869, 1–4.

mert nem volt szüksége arra, hogy a saját szavából tanuljon. Később azonban azt mondta [Mózes], hogy a szó megelőzte a teremtető aktust. Ugyanis már jelen voltak azok, akiknek illett a szó által megismerni Teremtőjüket, hiszen Ő természete szerint rejtve volt előttük. Ekkor már a szó az ő akarata szerint megelőzte a [teremtető] cselekedetet. Maga a szó pedig a tanítás volt a láthatatlan, értelmes teremtmények számára, hogy Ő teremtetett mindent parancsával. Mielőtt tehát megteremtette őket, nem használt szót. Ezeknek az első dolgoknak [föld, ég, angyalok] a teremtetéséhez nem használt szót, a később teremtetekről azonban nem szűnt meg beszélni, mert már szükséges volt, hogy akiket ezzel [teremtető szavával] tanított, a teremtetett dolgokban keressenek tanítást. Ezt jelzi Isten az áldott Jóbnak is, amikor azt mondja: „Amikor a csillagokat teremtettem minden angyalaim fennhangon kiáltottak és dicséretemet zengték (Jób 38,7)”.¹⁷

Az ég és a föld teremtetését Theodórosz úgy értelmezi, mint az akarat és az értelem tiszta aktusát, mindenféle kommunikáció és címzett nélkül. A Ter 1,3-ban viszont Isten beszél, ami Theodórosz számára feltételezi, hogy e szavaknak van hallgatója. E hallgatók kilétének kérdését úgy oldja meg Theodórosz, hogy az angyalok teremtetését az ég és a föld teremtetésével egyidejűnek feltételezi. Az ezt követő szakaszát a teremtetésnek Isten szavával történő önkinyilatkoztatásként értelmezi, amelynek már tanúi az angyalok. A Ter 1,3 által felvetett problémára keres választ a szír nyelvű *Névtelen kommentár a Teremtés könyvéhez* is:¹⁸

Míg tehát az elsőnek teremtetett dolgok esetében nem használt szót, Mózes a később teremtetett dolgokról azt mondja, hogy azokat már az isteni szó teremtetete. Ezzel azt tanítja nekünk, hogy a szóra, amellyel a dolgok később teremtetődtek, még nem volt szükség, mert az Isten által később tanított lények még nem léteztek. Ezek [az angyalok] valójában az éggel és a földdel együtt lettek teremtetve...¹⁹

¹⁷ Mopszuesztiai Theodórosz 1869, 4.14–5.7.

¹⁸ Névtelen kommentár, in Overbeck, 74–81.

¹⁹ Névtelen kommentár, in Overbeck, 76.2–7.

A fenti szentírásmagyarázat az angyalok teremtését már egyértelműen a föld és az ég teremtésével együtt feltételezi. A szóval történő teremtést a szerző szintén úgy értelmezi, mint az angyalok számára adott tanítást. Akár a Theodórosznak tulajdonított, akár a névtelen szerzőtől származó szövegben megfigyelhetjük, hogy nem az angyalokon, hanem a teremtés hogyanján van a hangsúly. Az elsődleges kérdés, amire a szerzők a választ keresik, hogy kihez beszél Isten, hiszen önmagához nem beszélhet, ezért az angyalok teremtését a szóval történő teremtés elé helyezik, a szóval történő teremtést pedig mint egy oktatást értelmezik, amely által az angyalok felismerhetik a teremtés Urát.

Nárszáj a hagyomány a Niszibiszi Iskola alapítójának és jelentős iskolavezetőnek tartja,²⁰ akitől jelentős számú mű, 84 *memra* (metrikus homília) maradt fenn.²¹ Nárszáj teremtésről írt *memra* sorozatában is megjelenik az értelmezés, amely szerint az angyalok a teremtésen keresztül tanulják meg, hogy Isten teremtette a világot és hogy hol a helyük a világban. A niszibiszi tanító azonban nem csupán Isten önközlésének a felismerését mutatja be a tanítás analógiáján keresztül, hanem sokkal inkább a hétköznapi életből vett képek alapján, hasonlatként ábrázolja:

Mint egy íróvesszővel könyvet írt elméjükbe, / így tanítva őket a teljes teremtésről szóló írásokkal. // Mint tanító állt előttük mutatva / és ismételve nekik az általa elrejtett dolgok jelentésének erejét. // Mint képet festette le szemük elé a világot, / majd felállította őket, hogy szorgalmasan elmélkedjenek rajta. // Mint a királyok királyának palotáját építette fel a teremtést, / és behívta őket, hogy szemlélhessék királyi palotájának szépségét. // Megtanította nekik a látható dolgokon keresztül milyen hatalmas az Ő lényege, // hogy ne zaklassák fel magukat vitatkozva elrejtett [természetén] // rejtve maradt előttük, és nem ismerték meg fenségének nagyságát, / hanem a teremtett dolgokban, egyikben a másik után. // Mint tanító paran-

²⁰ Barḥadbešabba 1907, 384.1–387.3; Barḥadbešabba 1913, 588–615.

²¹ Nárszáj *memrai* nagyrészt még nem kerültek kiadásra és fordításra, bővebb információk: Butts, Heal és Brock 2021, 142.

csolt gyülekezetüknek / és vezette el őket elrejtett szeretetének tanításához.²²

Nárszáj 61. *memrájában* a kinyilatkoztatás megismertetésének és megismerésének a folyamatát a teremtesen keresztül a hétköznapi iskolai gyakorlatból kölcsönzött képpel magyarázza. A 64. *memrájában*, amely szintén a teremtestörténetet magyarázza, egy *Az iskolák alapításának okában* is előforduló hasonlatot is olvashatunk: „Ő pedig [Isten] új könyvre tanította őket, amelyet még nem ismertek // mint mi a gyermekeket, betűk helyett az Ő teremtető szavát írta, / Így tanítva meg őket a világosság létezésére”. Ebben a *memrájában* Nárszáj korábban kifejezetten iskolának (*bet yulphānā*) nevezi a teremtest az angyalok számára, ahol megtanulhatják, hogy Isten a Teremtető.²³ Hasonlóan, mint Theodórosznál, Nárszáj esetében is a teremtestörténet magyarázatában találkozhatunk a tanulással mint a kinyilatkoztatás megismerésének folyamatával. A szóval történő teremtest mindkét szerző mint Isten kinyilatkoztató, tanító cselekedeteit értelmezi, amelyek értelmezésükben hallgatóságot, címzettet feltételeznek. Theodórosz a tanítás analógiájára támaszkodik a teremtestörténet magyarázatában, amelynek fogadói az angyalok. Nárszájnál szintén az angyalok a szóval történő teremtetés hallgatói. A megismerés folyamatát azonban Nárszáj nem egyszerűen tanításként magyarázza, hanem sokkal inkább tanításként ábrázolja.

A teremtetés mint angyaloknak szóló tanítás *Az iskolák alapítása okának teológiai szövegkörnyezetében*

Az iskolák alapításának oka exegetikai részének kezdő szakaszát – amelyet magyar fordításban közöltünk – vizsgáljuk a szöveg és a közvetlen iskolai források ismeretében. Amint arra már

²² Nárszáj 1968a, 578.

²³ Nárszáj 1968b, 644.

korábban utaltunk, a teremtéstörténet angyaloknak szóló tanításként való magyarázatát egy episztemológiai bevezetés előzi meg.²⁴ Barhadbešabba a tanulás szentírási alapjának ismertetése előtt az értelemről (*madd ā*) értekezik, amelynek feladata, hogy az őt környező valóságot mint olvasótáblát olvassa, és így jusson el az Istenről szóló ismeretre: „Mint egy táblára, Ő ráírta és megalakotta az összes látható testet, hogy az (az értelem) olvashassa őket, és ezekből megismerhesse e tanítás okát [Istent].”²⁵ A teremtés hat napjának, mint egy olvasó kurzusnak az ábrázolása ennek az arisztotelészi filozófiában megjelenő ismeretelméleti gondolatnak a teológiai kifejtése. A „egyszerű betűk” (*āttute pšītte*) kifejezés használata a „teremtésről szóló olvasó kurzusban” valószínűleg támaszkodik Euagriosz Pontikosznak szír nyelvterületen, a VI–VII. században olvasott és kommentált teológiájára. A szír nyelven két verzióban fennmaradt *Gnosztikus problémákban* ezt olvashatjuk: „Ahogyan mi megtanítjuk a gyermekeket, hogy kövessék az ábécé betűit a táblán, ugyanígy tanítja Krisztus az értelemmel bíró lényeket, hogy bölcsességét a testi természetben nyomon kövessék (S1: a testi természet betűit olvassák).”²⁶ Ahogyan Becker is megjegyezte, ez az elképzelés a görög filozófia területéről ered, ahol a világot a legegyszerűbb fizikai elemekből, τὰ ἀπλᾶ στοιχεῖα-ból állónak tekintik ez pedig sugallhatja azt a képet, hogy a világ írásként van összerakva, mivel a στοιχεῖα szó egyszersmind betűt is jelent.²⁷ A teremtés folyamatát szemlélve az az értelemmel bíró teremtmények feladta, hogy Istent mint a mindenség Urát felismerjék és szolgálják.

Az angyali rendek hierarchiája az isteni kinyilatkoztatás engedelmes befogadásának eredménye. Minden engedelmes angyal rangot kapott annak megfelelően, hogy mennyit értett meg a kinyilatkoztatásból. Érdemes megjegyezni, hogy Barhadbešabba csak az angelológia azon elemeit választja ki, amelyek a tanulás fontosságának témájához kapcsolódnak: az isteni kezdeményezés,

²⁴ Barhadbešabba 1907, 333.8–348.3.

²⁵ Barhadbešabba 1907, 345.1–3.

²⁶ Euagriosz 1958, 121–122.

²⁷ Becker 2006, 131–134.

Isten megismerése a teremtésben való kinyilatkoztatás által, az angyalok engedelmessége miatt a rangokban megnyilvánuló jutalom, az engedetlenség és hanyagság miatti bukás. Nárszáj a 64. *memrájában* az angyalok egyik feladataként az emberek tanítását jelöli meg.²⁸ Az angyalok által az embereknek adott, eredetileg Istentől származó tanítás továbbadása teljesen hiányzik a teremtés oktatásáról szóló elbeszélésből. Ehelyett a hamis tanítás, amely Isten tanításával szemben áll, és amelyet a Sátán a bukott angyalokkal folytat, többször is visszatérő elem *Az iskolák alapításának oka* elbeszélésében.²⁹

Barhadbešabba teremtés értelmezésében az anglyaltannak és az episztemológiának különböző elemeire támaszkodik, hogy Istennek a teremtésen keresztül történő önközlésének megismerését, mint kötelező érvényű feladatot jelölje meg. Barhadbešabba a „szellemi iskoláról” szóló elbeszélésében nem egyszerűen egy ideális iskola példáját mutatja be.³⁰ A tanulás feltételeiről és indítékairól szóló „filozófiai részben” Barhadbešabba hangsúlyozza, hogy két kategóriája van az értelemmel bíró teremtményeknek: az angyalok és az emberek.³¹ Barhadbešabba számára az értelem (*madd'ā*) teszi lehetségessé az Istenről szóló és az üdvösséghez szükséges ismeret megszerzését. Mivel Barhadbešabba alapvető célja a tanulás teológiai alapjainak bemutatása a diákok számára, mindkét értelmes teremtmény esetében vizsgálja, milyen módon és mértékben juthatnak el Isten ismeretére, illetve, hogy mi a következménye az elérhető ismeret megszerzésének. A teremtés pedig az a keret, amelyben Isten megismerteti magát mindkét kategóriába tartozó értelmes lénnel. Az angyalok a teremtés megfigyelése közben kapják meg a szükséges ismeretet Istenről, mintha egy Istenről szóló kurzuson vennének részt, amelynek végén egy „záróvizsgát” kell tenniük, amely az emberek szolgálata. Az angyalok pedig annak megfelelően oszlanak két

²⁸ Nárszáj 1968b, 668.

²⁹ Barhadbešabba 1907, 347.5–9; 353.7–354.5.

³⁰ Becker 2004, 185–188.

³¹ Az angyalokat szellemiként (*ruhānā*) az embereket lelkiként, pszichikaiként (*napšānā*) jelöli meg: Barhadbešabba 1907, 338.8–10.

csoportra a bukottakra és a jó angyalokra, hogy engedelmeskednek-e, átmennek a vizsgán vagy sem. Az angyalokról szóló elbeszélés elsődleges célja tehát az Isten megismerésének folyamatát, vagyis a tanulást mint az értelmes lények összességére, az angyalokra is kiterjedő feladatot mutatja be. A következő pontban ennek tükrében vizsgáljuk tovább *Az iskolák alapításának okának* angyal képét.

Az iskolák alapításának okának tanítása az angyalokról

Angyali rendek Az iskolák alapításának okában

Az „exegetikai rész” első szakasza, amelyet a tanulmány elején idéztünk, a Ter 1,1-31-et magyarázza az iskolai hétköznapiakból vett képekkel. *Az iskolák alapításának oka* az angyaloknak szóló tanítás elfogadását és megértését mint egy vizsgát mutatja be, amelyen a hanyag diákokként bemutatott Sátán és követői megbuktak, a szorgalmas és engedelmes diákként bemutatott Gábor és Mihály arkangyal és követőik pedig megszerzett ismeretük szintje alapján kaptak rangot és feladatokat.

Bár a teremtetést Barhadbešabba az angyalok számára a teremtésről szóló leckeként értelmezi, és bemutatja az angyalok funkcióit és hierarchiáját is, a fent idézett szakasz elsősorban nem angyltani értekezés, hanem sokkal inkább a kinyilatkoztatás megismerésének lehetőségeit vizsgálja a Szentírás alapján, teológiai szempontok mentén. Az angyalok bukásának és rangjainak tárgyalásában az elsődleges hangsúly Isten szavának helyes megértésén és elfogadásán áll, amelyet Barhadbešabba a világ teremtése óta létező feladatként jelöl meg. Nézzük meg, hogyan tárgyalja ebben az értelmezési keretben az angyalok rendjeit *Az iskolák alapításának oka*.

A Barhadbešabba által felsorolt angyali rendek a következők: szeráfok (*srāpe*), őrzők (*ire*), kerubok (*krube*), uralmak (*marute*),

hatalmak (*šultānā*), erők (*ḥayle*), angyalok (*malke*), trónok (*mawtbe*) és fejedelemségek (*arkaws*).³²

A különböző angyali rendek felsorolása a Szentírásan alapul: a kerubot (*krubā*) említi a Ter 3,24;³³ a szeráfokat (*srāpe*) az Iz 6,1-4;³⁴ Dán 4,13-17 az őrzőt (*irā*);³⁵ a Kol 1,16-ban további angyali rendek szerepelnek: trónok (*mawtbe*), uralmak (*marute*), fejedelemségek (*arkaws*) és hatalmak (*šultānā*).³⁶ Az Ef 1,21-ben is különböző angyali rendek felsorolását találhatjuk: fejedelemségek (*arkaws*), hatalmak (*šultānā*), erők (*ḥayle*) és uralmak (*marute*).³⁷ Az 1Pét 3,22 szintén három rendet sorol fel: angyalok (*malke*), hatalmak (*šultānā*) és erők (*ḥayle*).³⁸

Az iskolák alapításának okában azonban az angyali rendek sajátos hierarchia szerint szervezett rendszerét látjuk. Barḥadbešabba nemcsak felsorolja az angyalok különböző rangjait, hanem rövid értelmezést is fűz a nevükhöz. Az angyalokig (*malke*), vagyis az első hét rend felsorolásáig úgy tűnhet, hogy a Pszeudo-Dionüsziosz által ihletett hagyományos hierarchikus felsorolást olvashatunk *a maiore ad minus* sorrendben. A trónok Barḥadbešabba-nál azonban, ahogy a szövegből is kiderül, nem a nyolcadik, az *a maiore ad minus* hierarchikus sorrendben: „Megint másokat a trónok névvel tisztelt meg, amely méltóságuk nagyságát jelzi. Úgy tűnik ők kapták a legnagyobb méltóságot mindannyiuk közül.”³⁹ Az iskolák alapításának okában a trónok valójában magasabb rendűek a többi rendnél. Egyedül a fejedelemségek (*arkaws*) néven említett rend áll felettük: „Másokra pedig a fejedelemségek illik, mert kifejezi mindenek feletti hatalmukat.”⁴⁰ A fejedelemségek (*arkaws*) szó úgy tűnik, hogy az arkangyalokra utal. Az angyali rendeket tárgyaló szakasz elején Mihály és Gábor a jó angyalok képviselőiként, a

³² Barḥadbešabba 1907, 351.3–352.4.

³³ Kiraz és Juckel 2019, 18.

³⁴ Kiraz és Juckel 2012, 28.

³⁵ Kiraz és Juckel 2015, 40.

³⁶ Kiraz és Walters 2013, 82.

³⁷ Kiraz és Walters 2013, 34.

³⁸ Kiraz, King és Walters 2016, 40.

³⁹ Barḥadbešabba 1907, 351.13–352.2.

⁴⁰ Barḥadbešabba 1907, 352.2–3.

többiek felsőbbrendű vezetőjeként szerepel. Barḥadbešabba-nál a jó angyalok azok, akik Gábor és Mihály vezetése alatt állnak, vagyis szószerinti fordításban, akik Gábor és Mihály házához tartoznak (*d-bet Gabriyel w-Mikāyel*).⁴¹ A kilenc angyali rend csúcsán a fejedelemiségek, azaz az arkangyalok állnak, majd a trónok következnek. Mivel Barḥadbešabba utoljára a két leghatalmasabb angyali rendet említi, lehetséges, hogy az első hét nem *a maiore ad minus* hanem fordítva a *minore ad maius* sorrendben következnek. Az *iskolák alapításának okában*, vagy a szerző egyszerűen nem ragaszkodott a rendek közötti hierarchia teljes ismertetéséhez? Ez sajnos nem derül ki a szövegből. Ha azonban az első felvetés az igaz, akkor az angyalok hierarchiája csak a rendek kilences számában hasonlít Dionüsziosz Areopagitész *A mennyei hierarchiájáról*-ban található rendszeréhez.

Angyali rendek korábbi szerzőknél

Az angyali rendek hierarchiája hosszú teológiai reflexió eredménye. Nem áll módunkban itt bemutatni az angyaltan teljes ókori történetét. Tanulmányunk ezen részében *Az iskolák alapításának oka* teológiai érvelésének megértéséhez szükséges visszatekintést teszünk korábbi, a Niszibiszi Iskolában minden valószínűséggel ismert szerzőkre.

Efrém a különböző csoportok (angyalok, kerubok, szeráfok, szolgák, mennyei erők és trónusok) közötti hierarchiát az Istenről való tudásuk szintje szerint mutatja be.⁴² Efrém hitről szóló himnuszciklusának ötödik *madraša* (tanító himnusza) így tesz említést az angyalok ismeretszerzéséről mint tanulásról.⁴³ „Ha az angyalok szeretnének / a Fiúról tanulni / akkor a kérdést / a felettük levőknek teszik fel. / A leghatalmasabbak is / a Lélek akaratából kapnak tanítást. / Ahogyan az angyaloknak [vannak] rangjai / [úgy vannak] az angyalok kérdéseinek is. / Nincs köztük, aki bármire / törekedni merne, / ami meghaladja helyzetét.”

⁴¹ Barḥadbešabba 1907, 351.3.

⁴² Tuschling 2007, 154–156; 169–171.

⁴³ Efrém 1955, 17.

Efrém szerint az angyalok rangjuknak megfelelően tanításként férnek hozzá az isteni misztériumokhoz, és a felettük álló rendtől kapják az Istenről való tudást. A IV. században tehát már jelen van a szír nyelvű teológiában a gondolat, hogy az angyali rendeket az Istenről szerzett ismeretük foka és az ahhoz szükséges képességük különbözteti meg egymástól.

Az a gondolat, hogy a tudás foka hierarchikusan osztja fel a mennyei lényeket, és hogy a magasabb rendek tanítják az alacsonyabbakat, kifejtésre kerül Dionüsziosz Areopagitész *A mennyei hierarchiáról* című művében is.⁴⁴ *A mennyei hierarchiáról* az a Rešaʼynai Szergiosz fordította először szír nyelvre a VI. század első felében, akinek irodalmi tevékenységét Barhadbešabba ismerte és a „filozófiai részben”, bizonyíthatóan támaszkodik is rá.⁴⁵ Feltételezve, hogy Barhadbešabba ismerte *A mennyei hierarchiáról* szír fordítását, mondhatjuk, hogy annak felosztását alkalmazza? Ennek megválaszolásához a még kiadatlan szír fordítású *A mennyei hierarchiáról*-ra hivatkozunk a *Sinai ms. 52 syr.* kézirat alapján. *A mennyei hierarchiáról* 6.2-ben kilenc rend szerepel, három hierarchiába csoportosítva: 1. trónok (*mawtbe*), szeráfok (*srāpe*), kerubok (*krube*); 2. hatalmak (*šultānā*), uralmak (*marute*), erők (*hayle*); 3. arkangyalok (*rabbe malke*), angyalok (*malke*), fejedelemségek (*arkaws*). Ez a felsorolás bár mutat hasonlóságot a Barhadbešabba által bemutatott hierarchiával, jelentős különbségeket is megfigyelhetünk. Számunkra sokkal inkább tűnik Barhadbešabba felsorolása az efrémi elgondolás és a fordításokban érkezett modernebb anglyaltani tanítások szintézise eredményének.

Jelentős különbség akár az efrémi, akár a pseudo-dénési elgondolás és Barhadbešabba anglyaltani megközelítése között, hogy míg előbbieket szerint a magasabb rangú angyalok tanítják az alacsonyabb rangúakat Isten megismerésére, ez a tanulással kapcsolatos hierarchia hiányzik *Az iskolák alapításának okából*.

⁴⁴ Dionüsziosz 1976, 114–117. Szír fordításban: Ms. 52 syr di Sinai, 61va–62.vb. Illetve: Dionüsziosz 1976, 123–129. Szír fordításban: Ms. 52 syr. di Sinai, 64 va–65.vb.

⁴⁵ Perkams 2020, 60–76.

Barḥadbešabba szerint a rangokat Isten aszerint ajándékozza, hogy milyen tudományos teljesítményt nyújtottak, vagyis milyen tudásszintet értek el az angyalok: „Röviden nincs közöttük olyan, akit ne tisztelt volna meg valamiképpen tanulásának jutalmául. Így vezette Isten a szellemi iskolát”.⁴⁶ Az *iskolák alapítása okán* elbeszélésében az angyalok egyedül Istentől tanulnak, nincs utalás arra, hogy a magasabb rangúak tanítanak az alsóbbrendűeket. Ennek oka, hogy Barḥadbešabba a tanulást mint a kinyilatkoztatás megismerésének folyamatát akarja bemutatni hallgatóinak/olvasóinak, amelyhez a bűnbeesés előtt akár az angyaloknak, akár az embereknek közvetlen hozzáférése volt Isten jóvoltából.⁴⁷

Befejezés

A „szellemi iskoláról” (*eskolā ruhānāytā*) szóló elbeszélés első olvasásra talán túlságosan is fantáziadúsnak tűnik. Különösen meglepő lehet ezt egy magát magasfokú szentírásmagyarázó iskola képviselőjének tartó szerző tanévnyitó beszédében olvasni. Barḥadbešabba azonban saját maga adja meg az értelmezési kulcsot, a teremtésről szóló elbeszélést megelőző „filozófiai részben”. Tanulmányomban igyekeztem Az *iskolák alapításának okán* belül található információkon kívül a korábbi szerzőknél megtalálható teremtésértelmezések bemutatásán keresztül is kontextusba helyezni Barḥadbešabba elbeszélését. Ebben az elbeszélésben az angyalok a szóval történő teremtés hallgatói és szemlélői, akik ezen keresztül szereznek ismeretet Istenről. Ez a gondolat megjelenik az Iskolával összefüggésbe hozható korábbi szerzőknél is, mint Mopszuesztiai Theodórosz és

⁴⁶ Barḥadbešabba 1907, 352.3–4.

⁴⁷ Barḥadbešabba elbeszélésében az első emberpár, Ábel, Noé, Ábrahám, és a kőtáblák első átadásáig Mózes és a választott nép is közvetlenül Isten tanulóiként tőle kapják a kinyilatkoztatást fokozatosan, ezt az állapotot állítja helyre és viszi beteljesülésre Jézus Krisztus és bízva tanítványaira a kinyilatkoztatás teljességét. Barḥadbešabba 1907, 348.4–375.4.

Nárszáj. A „szellemi iskoláról” szóló elbeszélés forrásainak bemutatása után annak teológiai üzenetét vizsgáltam. Barhadbešabba elsősorban nem angyaltani értekezést folytat, hanem a kinyilatkoztatás megismerésére vonatkozóan magyarázza a teremtménytörténetet. Az angyalok lehetőségei Isten megismerésére vonatkozóan elsősorban azért érdeklik, mert teljes képet akar adni arról, hogy az értelmes teremtmények képességet, lehetőséget és feladatot kaptak arra, hogy megismerjék Istent a kinyilatkoztatásból. Egyes angyalok bukását, más angyalok kilenc rendben történő szolgálatát is azért tárgyalja, hogy a kinyilatkoztatás megismerésének, illetve annak hiányának a következményeire hívja fel figyelmet. Mivel pedig az angyalok, csakúgy, mint az emberek, értelmes teremtmények, akiknek kötelessége a kinyilatkoztatáson keresztül megismerni Istent, rájuk nézve is következménye van a kötelesség teljesítésének vagy elmulasztásának. A „szellemi iskoláról” szóló elbeszélés elsődleges céljának bemutatását szolgálták az angyalokra vonatkozó információik, mint a bukásuk vagy felemelésük vizsgálata az Iskolában esetlegesen ismert források bevonásával.

Barhadbešabba a Ter 1,1-31-ben olvasható elbeszélésének értelmezését elsősorban a korábbi teremtménymagyarázatokra és angyaltani okfejtésekre alapozta, amelyhez kora filozófiai ismeretéből is beemelt egyes elemeket. Mindezeket elbeszéléssé formálva igyekezett a tanulásra mint teológiai fontosságú, az üdvösség szempontjából jelentős folyamatra felhívni a Niszibiszi Iskola hallgatóinak figyelmét.

Irodalomjegyzék / Bibliography

- Barhadbešabba, 'Arbaya. 1913. Egyháztörténelem. In *Barhadbešhabba Arbāia. La seconde partie de l'histoire ecclésiastique*, szerkesztette és fordította François Nau, 496–631. *Patrologia Orientalis* 9/5. Paris: Firmin-Didot.
- Barhadbešabba, 'Arbaya. 1907. Az iskolák alapításának oka. In *Mar Barhadbešhabba 'Arbaya de Halwan, Cause de la fondation des écoles*, szerkesztette és fordította Addai Scher, 327–397. *Patrologia Orientalis* 4/4. Paris: Firmin-Didot.
- Becker, Adam H. 2004. Bringing the Heavenly Academy Down to Erath, in *Heavenly Realms and Earthly Realities*. In *Late Antique Religions*, szer-

- kesztette Ra'anan S. Boustán és Annette Yoshiko Reed, 174–191. Cambridge: Cambridge University Press.
- Becker, Adam H. 2006. *Fear of God and the Beginning of Wisdom. The School of Nisibis and Christian Scholastic Culture in Late Antique Mesopotamia*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.
- Becker, Adam H. 2008. *The Sources for the History of the School of Nisibis*. Liverpool: Liverpool University Press.
- Bumazhnov, Dimitrij F. 2016. Eine exegetische Rechtfertigung des philosophischen Unterrichts an der theologischen Schule von Nisibis? Die Erschaffung der Welt nach Barḥadbšabba 'Arbaya. In *Zwischen Exegese und religiöser Praxis. Heilige Texte von der Spätantike bis zum Klassischen Islam*, szerkesztette Peter Gemeinhardt, 177–204, Tübingen: Mohr Siebeck.
- Butts, Aaron M., Kristian S. Heal és Sebastian P. Brock. 2021. *Clavis to the Metrical Homilies of Narsai*. CSCO.Sub. 142. Louvain: Peeters.
- Dionüsziosz, Areopagitész. 1976. A mennyei hierarchiáról. In *Denys l'Aréopagite. La Hiérarchie céleste*, szerkesztette és fordította Gunther Heil, René Roques és Maurice de Gandillac. Sources chrétiennes 58. Paris, Cerf. Szír fordításban: Hozzáférés: 2024. 10. 01.<https://www.loc.gov/resource/amedmonastery.00279386632-ms/?sp=1&st=slideshow#slide-66>
- Edesszai Kürosz. 1974a. A böjt oka. In *Six Explanations of the Liturgical Feasts by Cyrus of Edessa. An East Syrian Theologian of the Mid Sixth Century*, szerkesztette William F. Macomber, 1–42. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptores Syri 155. Louvain: Secretariat du Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium..
- Edesszai Kürosz. 1974b. A Nagycsütörtök oka. In *Six Explanations of the Liturgical Feasts by Cyrus of Edessa. An East Syrian Theologian of the Mid Sixth Century*, szerkesztette William F. Macomber, 43–69. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptores Syri 155. Louvain: Secretariat du Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.
- Edesszai Kürosz. 1974c. A Nagypéntek oka. In *Six Explanations of the Liturgical Feasts by Cyrus of Edessa. An East Syrian Theologian of the Mid Sixth Century*, szerkesztette William F. Macomber, 70–99. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptores Syri 155. Louvain: Secretariat du Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.
- Edesszai Kürosz. 1974d. A Húsvétvasárnap oka. In *Six Explanations of the Liturgical Feasts by Cyrus of Edessa. An East Syrian Theologian of the Mid Sixth Century*, szerkesztette William F. Macomber, 100–136. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptores Syri 155. Louvain: Secretariat du Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.
- Edesszai Kürosz. 1974e. A Mennybemenetel oka. In *Six Explanations of the Liturgical Feasts by Cyrus of Edessa. An East Syrian Theologian of the Mid Sixth Century*, szerkesztette William F. Macomber, 137–159. Corpus Scriptorum

- Christianorum Orientalium. Scriptores Syri 155. Louvain: Secretariat du Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.
- Edesszai Kürosz. 1974f. A Pünkösd oka. In *Six Explanations of the Liturgical Feasts by Cyrus of Edessa. An East Syrian Theologian of the Mid Sixth Century*, szerkesztette William F. Macomber, 160–187. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptores Syri 155. Louvain: Secretariat du Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.
- Edesszai Tamás. 2021a. A karácsony oka. In *Thomas of Edessa's Explanations of the Nativity and Epiphany*, szerkesztette és fordította Ute Possekel és J. F. Coakley, 62–142, Oxford: Oxford University Press.
- Edesszai Tamás. 2021b. A Vízkereszt oka. In *Thomas of Edessa's Explanations of the Nativity and Epiphany*, szerkesztette és fordította Ute Possekel és J. F. Coakley, 144–216. Oxford: Oxford University Press.
- Efrém. 1955. Himnuszok a hitről, 5. In *Des Heiligen Ephraem des Syrsers Hymnen de Fide*, szerkesztette Edmund Beck, 16–24. Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium. Scriptores Syri 73. Louvain: Secretariat du Corpus Scriptorum Christianorum Orientalium.
- Euagriosz Pontikosz. 1958. Gnosztikus problémák. In *Les six centuries des "Kephalaia Gnostica" d'Évagre le Pontique*, szerkesztette Antoine Guillaumont, 5–264. Patrologia Orientalis 28/1. Paris: Firmin-Didot.
- Hainthaler, Theresia. 2004. Die verschiedenen Schulen, durch die Gott die Menschen lehren wollte, In *Syriaca II, Beiträge zum 3. deutschen Syrologen-Symposium in Vierzehnheiligen 2002*, szerkesztette Martin Tamcke, 175–192, Münster: LIT.
- Harrah, Amir. 2011. Beth 'Arbaye. In *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage: Electronic Edition*, szerkesztette George Anton Kiraz. Hozzáférés: 2024. 10. 01. <https://gedsh.bethmardutho.org/entry/Beth-Arbaye> 2024. 10. 01.
- Henana, Adiabene. 1911a. A Pünkösd péntek (Aranypéntek) oka. In *Henana d'Adiabène, Cause du Vendredi d'Or*, szerkesztette és fordította Addai Scher, 53–67. Patrologia Orientalis 7/1. Paris: Firmin-Didot.
- Henana, Adiabene. 1911b. Az imádság oka. In *Henana d'Adiabène, Cause du Vendredi d'Or*, szerkesztette és fordította Addai Scher, 53–71.
- Isai. 1911. A vértanúk oka. In *Isai le Docteur. Traité sur les Martyrs*, 15–52. Patrologia Orientalis 7/1. Paris: Firmin-Didot.
- Išo'yahb, Arzon. 2022. A Háromszorszent oka, szerkesztette és fordította, Mar Awa III. In *Hugoye: Journal of Syriac Studies* 25/1:85–136.
- Kiraz, George A., és Andreas Juckel, szerk. 2012. *The Syriac Peshiṭta Bible with English Translation. Isaiah*. Piscataway: Gorgias Press.
- Kiraz, George A., és Andreas Juckel, szerk. 2015. *The Syriac Peshiṭta Bible with English Translation. Daniel*. Piscataway: Gorgias Press.
- Kiraz, George A., és Andreas Juckel, szerk. 2019. *The Syriac Peshiṭta Bible with English Translation. Genesis*. Piscataway: Gorgias Press.

- Kiraz, George A., és J. Edward Walters, szerk. 2013. *The Syriac Peshiṭta Bible with English Translation. Galatians-Philemon*. Piscataway: Gorgias Press.
- Kiraz, George A., Daniel King és J. Edward Walters, szerk. 2016. *The Syriac Peshiṭta Bible with English Translation. Hebrews and the General Catholic Epistles*. Piscataway: Gorgias Press.
- Nárszáj. 1968a. Memra 61. In *Homélie sur la création*, szerkesztette és fordította Philippe Gignoux, 556–581. *Patrologia Orientalis* 34/4. Paris: Firmin-Didot.
- Nárszáj. 1968b. Memra 64. In *Homélie sur la création*, szerkesztette és fordította Philippe Gignoux, 638–671. *Patrologia Orientalis* 34/4. Paris: Firmin-Didot.
- N. N. 1865. Kommentár a Teremtés könyvéhez. 1865. In *S. Ephraemi Syri, Rabulae Episcopi Edesseni, Balaei, Aliorumque Opera Selecta*, szerkesztette J. Josephus Overbeck, 74–81, Oxford: Clarendon.
- Perkams, Matthias. 2020. Ostsyrische Philosophie. Die Rezeption und Ausarbeitung griechischen Denkens in der Schule von Nisibis bis Barhadbsabba. In *Griechische Philosophie und Wissenschaft bei den Ostsyrern: zum Gedenken an Mār Addai Scher (1867-1915)*, szerkesztette in Matthias Perkams és Alexander M. Schilling, 49–76, Berlin: De Gruyter.
- Perkams, Matthias. 2021. Die Reisen des Intellekts in der Ursache der Gründung der Schulen des Barhdbšabbā (um 600). In *Seelenreise und Katabasis Einblicke ins Jenseits in antiker philosophischer Literatur. Akten der 21. Tagung der Karl und Gertrud Abel-Stiftung vom 30. Juli bis 1. August 2018 in Tübingen*, szerkesztette Irmgard Männlein-Robert, 355–385. Berlin – Boston: De Gruyter.
- Scher, Addai. 1907. Introduction. In *Patrologia Orientalis* 4/4, 319–325, Paris: Firmin-Didot.
- Mopszuesztiai Theodórosz, 1869. Kommentár a Teremtés könyvéhez. In *Theodori Mopsuesteni, Fragmenta Syriaca e Codicibus Musei Britannici Nitriacis*, szerkesztette Eduard Sachau. Leipzig: Engelmann.
- Tuschling, Ruth M. M. 2007. Angels and Orthodoxy. A Study in their Development in Syria and Palestine from the Qumran Texts to Ephrem the Syrian. Tübingen: Mohr Siebeck.